

ЕМОЦИОНАЛНАТА ЕКСПРЕСИВНОСТ ЧРЕЗ УЧЕБНИТЕ ТЕХНОЛОГИЧНИ ДЕЙНОСТИ

Катя Симеонова

Светът и технологичният прогрес днес се движат не толкова от знанията, колкото от емоциите и чувствата, които възникват при придобиването, трансфера чрез обмен и използването на човешките знания в междуличностните взаимодействия, основани върху необходимостта от удовлетворяване на потребности. Моделите на ежедневна комуникация, основаващи се на емоционално експресивно поведение в общуването в образователен процес, притежават значително по-висок потенциал за влияние в сравнение с моделите, основаващи се само на теоретично познание. В това отношение учебната дейност в началния етап на основната образователна степен и в частност учебната трудова технологична дейност не правят изключение. Нивото и степента на междуличностните влияния в процеса на учебна трудова дейност е функция на ефективността на емоционалната експресивност на взаимодействащите си партньори – учители и ученици – в междуличностната комуникация.

Статията представя теоретичните рамки на емоционалната експресивност в учебната и образователната дейност на учениците в началния етап на основната образователна степен по технологично обучение. Извежда се същността на емоционалната експресивност в трудовата дейност на учениците и се представят нейните теоретични рамки, нейните компоненти, функции и потенциали в и чрез нея.

Общ контекст

Защо се поставя темата за емоционалната експресивност в учебна дейност, още повече в учебната трудова дейност на ученика в начална училищна възраст?

Интересът към нея е предизвикан от нарастващото влияние на емоциите в човешкия живот и леснотата на тяхното контролиране в учебен процес, в който интелектуалните и физическите усилия и умения се материализират в конкретен продукт. Емоционалните взаимоотношения в урочните и извънурочните дейности между учениците, между тях и учителя и между тях и учебната дейност, съществуват. Те са в

основата на здравите и понякога не толкова здравословни взаимоотношения между тях самите, и между тях, учителите и учебната дейност, която трябва да бъде извършена. Емоционалните системи, които се пораждат в подобни взаимодействия, съществуват и функционират непрекъснато. Тези системи могат да бъдат обект на изследване и принадлежат към науката екология на човека, която изучава всички условия, необходими за доброто и правилното съществуване на човека като вид. Емоционалната среда, която се създава и обгражда ученика в учебния процес, е важна и нейното влияние върху емоционалната експресивност на ученика е необходимо да бъде взето под внимание с оглед на повишаване на ефективността на образователния трудов технологичен процес. Не е необходимо да се изчаква детето да развие негативна емоционална експресивност, за да се предприемат мерки за нейното коригиране. Формирането на правилна и здравословна експресивност е продължителен процес, в който се вълечат много човешки усилия и фактори. В този процес важен фактор е учителят. Достатъчно е той да бъде добър психолог, който да умеє да формира правилна и позитивна експресивност и за тази цел да умеє да използва оптимално възможностите на всички учебни предмети и всички учебни дейности. Трудовите дейности са с приоритет поради тяхната значимост за изграждане на съвременна устойчива личност.

Емоционалният живот на ученика в училище може да се опише с няколко понятия, с които се означават различни състояния – емоция, чувство, афект, настроение. Емоциите възникват при конкретни поводи, т.е. те са ситуативно детерминирани и поради това са разнообразни. За разлика от тях, чувствата възникват в онтогенезата като обобщение на дълъг ситуационен ред от ситуативно проявили се емоции и като такива в учебен процес и учене, те се формират в продължение на учебни срокове и учебни години. Например, чувството на радост в отделен урок или от посещаването на учебни занятия може да включва ситуативното повтаряне на харесване, задоволство, удовлетворение, възхищение. Оформилите се чувства представляват главен детерминант в емоционалния живот на ученика и обратно – те влияят върху възникването и съдържанието на ситуативните емоции.

Основните координатни оси на случващото се в емоционален план в учебната дейност на ученика в начална училищна възраст са преживяванията на удоволствие или недоволствие, на *положителни*

емоции (напр. радост, интерес) или на *отрицателни емоции* (напр. притеснение, безразличие, страх). Емоциите в процеса на обучение са ситуационно генерирани. Това означава, че колкото по-голямо е разнообразието от позитивни ситуации в учебния процес, толкова повече положителни емоции могат да бъдат породени в него. От друга страна, познатостта на учебните ситуации и тяхната предвидимост също съдействат за равномерното и предсказуемо направление на емоционалната експресивност на ученика в урочните и извънурочните дейности.

Същност, компоненти и функции на емоционалната експресивност в учебната трудова дейност на учениците

Емоционалната експресивност представлява способността на ученика да изразява емоционалните състояния, породени от възникналите учебни ситуации. За да се определи емоционалната експресивност в учебния процес, е необходимо да се направи разграничение между еднократното изразяване на емоционалното състояние като отделно самостоятелно поведенческо „събитие”, от една страна, и експресивността като относително константна разлика в поведенческия стил на ученика от друг стил на поведение на друг ученик. Емоционалните изразявания са вербални или невербални поведения, които предполагат, че детето изпитва едно или повече афективни или оценъчни състояния в определена ситуация в урока. Усмивката, набръчкването на носа, смръщването на веждите, изразяването на благодарност с думи представляват различни емоционални изрази и образуват репертоара на емоционалната експресивност на ученика. Те се осъществяват съзнателно или неосъзнато чрез един или повече канали, като изражение на лицето, гласа, позициите и реакциите на тялото, речта. Емоционалната експресивност е важна, тъй като чрез нея се осъществява обратната връзка в процеса на общуване на двата основни субекта в урочната и извънурочната учебна дейност.

Компонентите на трудовата дейност, въз основа на които ще бъдат изведени функциите на емоционалната експресивност в нея, са следните:

1. **Познание.** Трудовата дейност на ученика съдържа в себе си познание. Поради нейната разностранност, познанието, което е необходимо, е всеобхватно и представлява една от основните познавателни цели на технологичното обучение. Този компонент предопределя информационната функция на трудовата технологична дейност.

2. Ценности на трудовата дейност и етика. Диференцираме четири основни ценности, които са в основата на трудовата дейност. На първо място, чрез нея се опосредства формирането на *човешкото достойнство*. Създава се отношение относно *справедливостта* в света – получава този, който дава, създава, произвежда нещо в полза на другите. Чрез трудовата дейност *се служи* на себе си, но и на останалите – на съучениците, на родителите, на други субекти. В нея се *интегрират* човешки умения, качества и отношение. Ценностите и етиката в трудовата технологична дейност на ученика предопределят регулативната функция.

Етиката в трудовата дейност е всъщност сама по себе си ценност. В учебния процес не се налага вземане на решения относно нравствени дилеми, включващи риск, защита или ограничаване на свободи, но нерядко се налага убеждаване в необходимостта от нейното изпълнение.

3. Трудови умения. Компонентите им са общотрудовите умения за планиране, организиране, реализиране и оценяване на трудовата дейност, и конкретнотрудовите умения за обработване на различни по произход и свойства материали. Като съставни елементи на трудовите умения, общотрудовите и конкретнотрудовите умения определят развиващата функция.

4. Трудов процес. В урочната трудова технологична дейност често се следва линеен процес от последователност на конструкторски и технологични задачи, които улесняват ученика в изпълнението на конкретните учебни задачи. Трудът и трудовият процес очертават също една основна функция на емоционалната експресивност – социализиращата.

Въз основа на компонентите, могат да бъдат обособени и определени следните **функции** на емоционалната експресивност:

1. Информационна функция. Същността ѝ се състои в това да помага на учения да се ориентира в учебната действителност, непрекъснато да оценява предметите, средствата, пособията, инструментите, поведението, отговорите, реакциите, случките и явленията в учебната дейност от гледна точка на тяхната желаност, полезност, разбираемост, леснота на възприемане и преработване, вредност или неправилност. Поради множеството задачи в учебната дейност в процеса на технологично обучение, създаването на ситуации, в които тази функция е в сила, е естествено присъщо на уроците по домашен бит и техника в началния етап на основната образователна степен.

2. Регулативна функция. Способността за израз на емоционалността и нивото на експресивността създава възможност за регулиране на поведението в случаите, когато е необходимо мигновена мобилизация на познавателни и физически сили и възможности на организма. Емоциите не само придружават други психични явления, а притежават собствена самостоятелна ценност за личността. Те са важни за човека сами по себе си. Ученикът има самостоятелна потребност от емоционални преживявания, от емоционално насищане. Трябва да се подчертае, че за емоционалното насищане са нужни не само положителни емоции, но и емоции, свързани със (съ)страданието, неудоволствието, притеснението.

3. Развиваща функция. Емоциите в учебния процес притежават особена „еволюционна” стойност или т.н. развиваща функция. Преобладаването им, особено в учебния процес, определя интереса на ученика към случващото се в учебната стая и в урока, в отделните негови компоненти, в собствената трудова дейност и в умаления модел на трудовия процес, който се реализира в урока по технологично обучение.

4. Социализираща функция. Емоционалната експресивност притежава определен потенциал за осъществяване на социализираща функция. Чрез нея личността общува на много нива. На интроспективно вътрешно ниво се получава обратна връзка за субективно правилното реагиране в ситуацията чрез изпитване на удовлетворение от реакцията и спокойствие. На интерактивно външно ниво се изразява отношение чрез емоционално присъствие към случващото се в средата и обстановката на учебната трудова дейност. По този начин се осъществяват контактите на емоционално ниво между учениците, между тях и учителя. Социализирането на ученика към класа в учебната трудова дейност е правилно, когато присъстват добронамереност, емпатия, отвореност, готовност за взаимна помощ, толерантност и приемане без силно негативно осъждане на неочаквани чужди или неправилни собствени поведения или отношения. Социализиращата функция е предопределена от двата начина на възникване на емоцията – спонтанно или посредством заучено поведение. Тя е характерна за учебния трудов процес, тъй като в него ученикът непрекъснато общува както със средствата и оръдията на трудовата си дейност, така и със себе си и със съучениците си наоколо, като разговаря, съдейства в изпълнение на различни манипулации, помага при изпълнението на операции, емоционално, когнитивно и поведенчески подкрепя собствената дейност и дейността на останалите около себе си.

Експресивността в учебния технологичен процес е израз на една постоянна схема на проявяване на емоционални реакции в разнообразни трудови ситуации. Тъй като трудовата дейност имитира в умален модел реалната трудова дейност на възрастните, съществуват правила в нея и субектите в нея проявяват определена последователност и съгласуваност в емоционалните си отговори в различните ситуации. В началната училищна възраст може да се срещне своеобразна осведоменост за собствения стил на емоционална експресивност, но това е нехарактерно за формираща се личност в начална училищна възраст.

Комуникативният потенциал на емоционалната експресивност

Основното схващане, че емоциите всъщност са механизми, които подготвят индивида за овладяване на основни ситуации в живота, подлежи на подробно анализиране, що се отнася до основните трудови ситуации, които преобладават в ежедневието.

За ученика в начална училищна възраст, ученето е полагане на особен вид трудова дейност, тъй като в повечето случаи то е свързано с поведение, чиято мотивация е външна – „така трябва, за да се успее“, „всички правят така“ и др. Комуникативният потенциал на емоциите, обаче, е малко дискутиран. Счита се, че в акта на комуникация, на обмен на информация, експресията е нарочна, т.е. изпращането на съобщение има предварителна цел. В повечето случаи, емоционалната експресивност се приема за външна изява на вътрешно състояние, което трудно може да бъде контролирано, особено в началната училищна възраст. Ученикът в тази възраст не може просто да избере коя емоция да изживее и да покаже в отделните етапи на дейността си, освен ако не е приучен на това системно. Във всички случаи, емоционалната експресивност влияе върху поведението на „получателя“ – учителя. В зависимост от наситеността на две основни измерения на експресивността – динамика, т.е. скоростта на „случване“ на емоцията, и асоциация, т.е. какво послание емоцията отправя – се създава образа на изпитваната емоция в трудовата дейност за субекта, който декодира нейното проявление. Визуалните движения на мускулите на лицето на ученика се възприемат като социални знаци за изживяването в момента на тяхното проявяване и предоставят обратна връзка за изпитването на определена емоция в даден етап от учебната трудова дейност.

Заключение

Учебната трудова технологична дейност в началния етап на основната образователна степен предоставя възможности за изучаване на механизмите на емоционалната експресивност. За тази цел са важни компонентите, функциите и потенциалите на този вид експресивност. Тяхното теоретично очертаване ще даде възможност на изследователи да проследят какво е влиянието на изпитваните емоции върху учебния процес, в който усилията на ученика се материализират и се създава материален продукт.

ЕМОЦИОНАЛНАТА ЕКСПРЕСИВНОСТ ЧРЕЗ УЧЕБНИТЕ ТЕХНОЛОГИЧНИ ДЕЙНОСТИ

КАТЯ СИМЕОНОВА

Резюме

Статията представлява теоретичен принос към въпроса за емоционалната експресивност в учебната дейност, и по-конкретно в учебните технологични дейности на учениците в началния етап на основната образователна степен. Разглеждат се същността, компонентите, функциите и потенциалите на емоционалната експресивност.

Ключови думи: емоционална експресивност, учебни технологични дейности, трудова дейност

EMOTIONAL EXPRESSIVENESS THROUGH TECHNOLOGICAL ACTIVITIES AT SCHOOL

KATYA SIMEONOVA

Summary

The article is a theoretical input to the emotional expressiveness during the technological activities of children in elementary schools. It is focused on the nature, components, functions and potentials of emotional expressiveness.

Keywords: emotional expressiveness, school technological activities, work activities